Hecker Henrietta

A digitális helytörténetoktatás és a levéltárak[1]

DOI 10.35402/kek.2021.4.4

Absztrakt

A tanulmány hat országos közgyűjtemény együttműködésével létrejött Kapocs elnevezésű virtuális kiállítás segítségével kívánja bemutatni, hogy a Thinglink felülete alkalmas helytörténeti vonatkozású tartalmak rendszerezésére és oktatásba való bevonására. A virtuális terek lehetőséget adnak nemcsak a közgyűjtemények kezelőinek, de a közgyűjtemények használóinak is az önálló vagy kooperatív tudásépítésre és -megosztásra. Az esettanulmány bemutatja azokat a problémákat, amelyek a levéltári foglalkozások szervezésében gátló tényezőként jelentkeznek (járvány, térbeli és időbeli korlátok), és áttekinti azokat a Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltárához köthető forrástípusokat, integrált információszerzési lehetőségeket, amelyek a kiállítás virtuális terében megjelennek. Végezetül az összegzés azt igyekszik számokkal alátámasztani, hogy a digitális platformokon megvalósítható virtuális kiállítások lehetséges kitörési pontot jelenthetnek a közgyűjteményeknek olyan helyzetekben, ahol a valós idejű elérés külső okok miatt bizonytalanná válik.

Kulcsszavak: helytörténetoktatás, virtuális kiállítás, közgyűjtemény, digitális elérés, kooperáció

A levéltárak szerepe a helytörténetoktatásban

A levéltárak részvétele a helytörténetoktatásban a rendszerváltás előtti időkben rendszeres tevékenység volt. A levéltárosok foglalkozásokat, heti rendszerességű szakköröket tartottak, pedagógiai repertoárjuk változatos volt, segítették a helytörténeti vonatkozású kutatásokat, rendszeresen publikáltak. 1989-et követően azonban a levéltárosi munka fontossági sorrendje eltolódott: a kárpótlási ügyek, felszámolások iratanyagának rendezése elterelte a figyelmet helytörténeti tevékenységről, különösen a közoktatásban résztvevő tanulócsoportokról. Az iskolák, pedagógusok horizontjáról végül lassan eltűnt a levéltár, csak kevés elhivatott levéltáros és pedagógus együttműködése biztosította a folytonosságot, míg a másik két közgyűjtemény, a könyvtár és a múzeum majdnem töretlenül továbbra is élvezte a közoktatás bizalmát.

A levéltárak pedagógiai túlélését azonban biztosította, hogy mindig voltak olyan levéltárosok, akik szívügyüknek tekintették a levéltárra vonatkozó ismeretek továbbadását a felnőttek mellett az általános és középiskolás diákoknak is. A levéltárak koordinált levéltár-pedagógiai tevékenysége a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) létrejöttével, 2012-t követően valósult meg, ekkor kezdtek a levéltárosok szakmai fórumokon is együttműködni.[2] A levéltár-pedagógiai tevékenységek gerincét továbbra is az iskolai csoportoknak tartott foglalkozások adták, adják, rendszeres szakkör jellegű tevékenységről jelen sorok írójának nincs tudomása. Ugyanakkor a helytörténet oktatása rendszeresen megjelenik a foglalkozások tematikájában.[3]

A koronavírus-járvány következményei

A 2020 tavaszán kitört koronavírus-járvány következtében számos csoport esetében kényszerültek a levéltárak, így a TML is a foglalkozások lemondására. Ezek a foglalkozások, valamint a már rendszeressé vált tanév végi „nyárbevezető" és tanév eleji ráhangoló foglalkozások, az iskolai nyári táborok látogatásai és a Múzeumok Éjszakája programsorozat jelentős részét adták a TML közművelődési tevékenységén belül a levéltár-pedagógiának. Az év második felére vonatkozó bizonytalan kilátások

1 Esettanulmány egy össz-közgyűjteményi projekt helytörténeti vonatkozásairól és eredményeiről a Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltárában (a tanulmányban: TML).

2 A Magyar Levéltárosok Egyesülete éves vándorgyűlésén rendszeressé vált a levéltár-pedagógiai szekció működése, valamint 2018 óta évente szervez az MNL levéltár-pedagógiai továbbképzést. 2020-ban ez a továbbképzés is kényszerűen digitális platformra szorult. Ugyanakkor a belső továbbképzések rendjében egyre fontosabb szerephez jut a közművelődési tevékenység eme ága.

3 A TML ajánlott első foglalkozása pl. Szekszárd néhány helytörténeti vonatkozású eseményét ismerteti a Vármegyeháza történetébe ágyazva.

szintén nehezítették az ismeretterjesztő, pedagógiai munka tervezését. Ugyanakkor a digitális tanrendre való átállással a levéltárak számára is nyilvánvalóvá vált, hogy keresniük kell azokat a platformokat, amelyek segítségével az immár bizonytalan időre a levéltáron kívül rekedt diákokat továbbra is elérik közgyűjteményi tartalmaikkal, biztosítva egyben a 2012 óta fejlődő intézményi gyakorlatot is.

Ez a kényszerhelyzet egy korábban megfogalmazott problémára is segített választ találni. 2017-ben a Tolna megyei Szekszárdi Tankerület általános iskoláinak közreműködésével készült felmérés alapján kiderült, hogy az iskolák levéltári látogatásának valószínűségét jelentősen befolyásolja az iskola és a levéltár földrajzi távolsága. Különös módon ez a megyeszékhely iskoláira is igaznak bizonyult.[4] A levéltárhoz legközelebb, 11 km-re levő település Tolna. A közvetlen buszjáratok sűrűn közlekednek, a menetidő kis sétával kb. 20 perc. Ennek ellenére a levéltár-látogatás megszervezése még ilyen kis távolságnál is komoly akadályokba ütközik. Tanítási időben az óracserék megszervezése bizonyul megoldhatatlan feladatnak: a 45 perces foglalkozás megtartása összességében legalább 70 perces oda-vissza utazással, várakozással eltöltött időt jelent. Sem itt, sem más intézményben nincs arra pénzügyi forrás, hogy levéltári látogatásra rendkívüli járatot vagy kisbuszt béreljenek, ami egyetlen megoldás lehet egy nagyobb távolságra levő település iskolája számára. Így a látogatások megszervezését a pedagógusok nagyrésze érthető módon nem vállalja. A tanórák utáni napköziben történő levéltár-látogatás csak alsó tagozatban oldható meg kisebb kompromisszumok árán, míg a felső tagozatban a napközi foglalkozásokon részt nem vevő gyerekek számára a pedagógusok a különórák, edzések miatt nem szívesen szerveznek elfoglaltságot.

Fontos indoka volt még a levéltári látogatás elutasításának az időtényező: a tananyag feszített tempóban történő átadása vajmi kevés lehetőséget ad a nem formális oktatási helyszíneknek. Ha mégis sikerül egy látogatásra időt szakítani, akkor általában a pedagógusok által ismertebb – és valljuk be, sokszor látványosabb – múzeumok lesznek a látogatási célpontok.

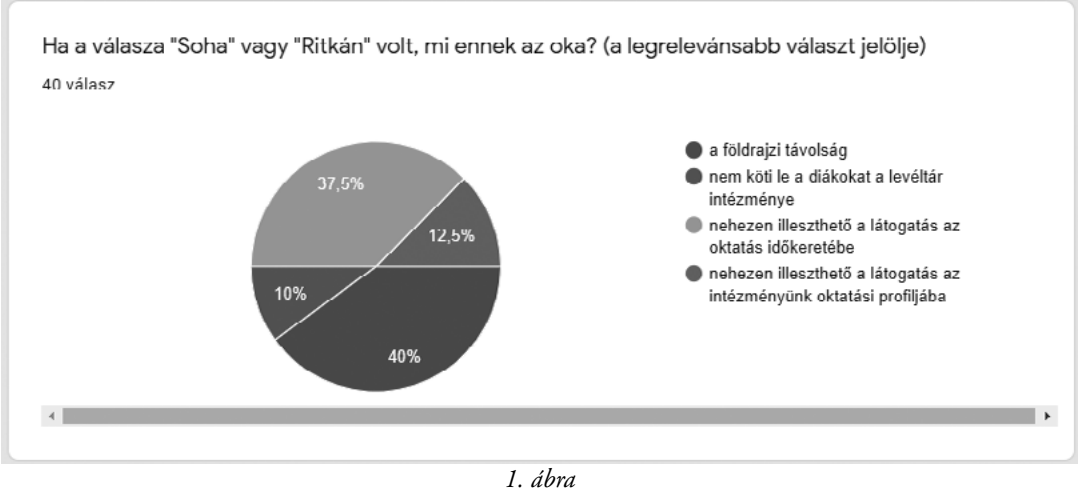

1. ábra
A kérdőív részlete a levéltári látogatások elmaradásának okairól

Egyértelmű tehát, hogy nemcsak a járvány miatt kieső foglalkozások problémájára, hanem a tér és idő generálta problémákra is megoldást jelenthet olyan platformok felfedezése és használata, amelyek a levéltári tartalmak oktatásban történő digitális megjelenését teszik lehetővé.

4 Relatív nagynak tekinthető ugyanis a távolság, ha az iskola és a levéltár között nincs közvetlen tömegközlekedési összeköttetés. Ha a levéltár megközelítése gyalogosan 10 percnél több időt vesz igénybe, akkor a levéltári látogatás esélye jelentősen csökken. Ennek következtében Szekszárdon egy középiskola és két általános iskola még egyetlen alkalommal sem volt a levéltárban, két iskola három osztálya helyettesítő programként vett részt foglalkozáson, azaz eredetileg nem volt céljuk a levéltár meglátogatása. Örvendetes ugyanakkor, hogy 4 pedagógus is van, akik adott tematikához kötődően rendszeresen hoznak diákot a levéltárba.

Kapocs – az össz-közgyűjteményi legó

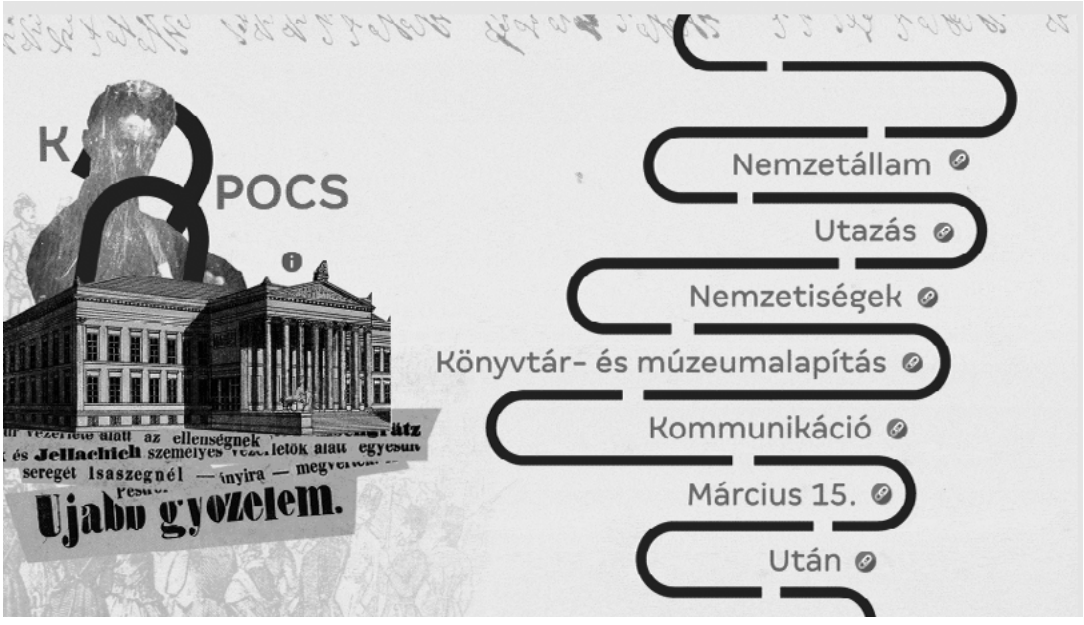

2. ábra
A virtuális kiállítás induló felülete

Az idei nyár folyamán a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) megkeresésére reagálva vett részt az MNL annak a virtuális kiállításnak a létrehozásában, amely végül a Kapocs elnevezést kapta, utalva arra, hogy a résztvevő közgyűjtemények (Az MNL-en és a PIM-en kívül a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum) többszörösen kapcsolódnak nemcsak egymáshoz, de a társadalom tagjaihoz is.

A projekt koordinálását a PIM munkatársai végezték, az MNL részéről négy levéltáros részt a kiállítás anyagának összeállításában: az MNL Országos Levéltár (OL) részétől Csonka Laura levéltár-pedagógus és Demjén Ágnes levéltárpedagógus. A vidéki levéltárak közül a Komárom-Esztergom Megyei Levéltár levéltárosa, Szabó Csaba Gábor, valamint a Tolna Megyei Levéltár részéről jelen sorok írója vett részt a válogatásban és szerkesztésben.

A Thinglink platformjának javaslata a PIM részéről érkezett. A felület lehetőségeinek bemutatását Czékmány Anna múzeumpedagógus vállalta, aki a DIY – Pál utcai fiúk online sétája segítségével kalauzolta az együttműködő partnerintézmények pedagógusait regény és a korabeli valóság világában. A felület technikai működését Kádár Anna múzeumpedagógus vezetésével ismerhettük meg egy Zoom-on lebonyolított megbeszélés keretében. Szintén ő volt segítségünkre a Thinglink support-csapatával való kapcsolattartásban. A kiállítás célcsoportja a járvány kapcsán adott volt: az általános és középiskolás korosztály számára kellett létrehozni egy olyan virtuális teret, amely egyszerre mutatja be számukra a közgyűjtemények változatos tartalmát, lehetőséget ad számukra az önálló ismeretszerzésre, ugyanakkor játékos feladatokkal további kutatásra, gondolkodásra ösztönözzön. A kiállításra mindegyik közgyűjtemény kísérleti projektként tekintett: fontos kérdés volt, hogy létrehozható-e a virtuális térben olyan tartalom, amely a közönség érdeklődésére számot tarthat, és kicsit pótolja is a valós kiállításokat.

Az első megbeszélések során a virtuális kiállítás időbeli és tematikus tengelyét kellett megtalálni: olyan központi témát kerestünk, amelyhez mindegyik intézmény kapcsolódni tud. A közös együttgondolkodás eredményeként a középkortól a századfordulóig bezárólag érkeztek témajavaslatok. A kiállítás anyagának első válogatásakor szembesült a munkacsoport azzal a problémával, hogy az előzetes válogatás során összegyűjtött dokumentumok, műtárgyak, ötletek szétfeszítik a kiállítás kereteit. Nemcsak egy valós kiállításban, de egy virtuális kiállításban talán még inkább koncentrálni kell a felkínált ismereteket.

Ezt megfontolva szűkítette végül az intervallumot a munkacsoport időben 1848. március 15-éhez oly módon, hogy meghagyta a lehetőséget tematikailag szélesebb gondolatmeneteknek is, elvetve a kronologikus rendezés fő elvét. Nemzeti ünnepünk központi szerepét az is támogatta, hogy minden intézmény kiemelten foglalkozik az eseménnyel, így a virtuális kiállítás a későbbiekben is lehetőséget ad az alkalomhoz kapcsolódóan online tárlatvezetések, önálló foglalkozások megtartására.[5]

A kezdeti válogatást követően azok a tematikus egységek kerültek fókuszba, amelyek lehetővé és szükségessé tették az intézmények munkatársainak együttgondolkodását. A kiállítás létrehozásának célja volt a jövőre gondolva az intézmények és intézményi pedagógusok közötti kapcsolatépítés is. Az önkéntes döntés alapján létrejövő kisebb munkacsoportok ezt követően szabadon dönthettek a közös megbeszélések gyakoriságáról, módjáról, valamint a feltöltött tartalmakról.

A közös munka eredményeként hét, helyenként egymásba nyíló virtuális kiállítási tér, „szoba", valamint több kisebb, tematikus „zug" jött létre. Az egyes tematikus egységek, amelyek rendre a Nemzetállam, Utazás, Nemzetiségek, Könyvtár- és múzeumalapítás, Kommunikáció, Március 15. valamint az Után elnevezést kapták, a kiállítás főfelületén jobb oldalon közvetlen megtekinthetők, míg a kiállítás rövid ajánlója a Magyar Nemzeti Múzeum timpanonja feletti ikonra kattintva nyílik meg. A virtuális terek hátterét részben intézményi tartalmak, részben panorámafotók adják. Ez a változatos háttér egy hagyományos kiállítás megtekintésének érzetét kelti.

Mivel az MNL létrejöttével 2012-ben a korábbi megyei levéltárak az MNL tagintézményeivé váltak, ugyanakkor a projektben az összes megyei intézmény részvétele megoldhatatlan volt, így a két résztvevő megyei intézményre hárult a nehéz feladat, hogy méltón képviseljék a többi megyei intézményt. A feladat nem volt könnyű: olyan iratokat kellett bemutatni, amelyek egyszerre képviselik a helyi történelmi örökséget, ugyanakkor kapcsolódási pontot jelenthetnek más megyei intézmények számára is, lehetőséget teremtve, példát adva akár a megyei intézmények közötti együttműködéshez.[6]

A kiállítás Tolna megyei tartalmairól általánosan

A kiállítás Tolna megyei tartalmai jól mutatják, hogy a megye élénken részt vett a 19. századi eseményekben. A kiállítás anyagába beválogatott iratok, feldolgozott dokumentumok legtöbbje nem köthető egy-egy adott településhez, közülük több megyei vonatkozású, a megye (későbbi főiskolájára, egyetemére) vonatkozóan állapít meg tényeket, utasít vagy rendelkezik, vagy egy Tolna megyei származású személy életének egy epizódját mutatja be. Mivel a megyei levéltárak gyűjtőterülete a teljes megye, így esetükben a helytörténet kifejezés is tágabban értelmezhető: nemcsak egy-egy település, hanem a megye összes településének, egyéb iratképzőknek anyagát, valamint több száz iratfolyóméternyi személyes iratot is őriz. Összességében ez a több mint 12 iratkilométernyi anyag képezi az alapját a helytörténeti kutatás mellett a levéltár helytörténetoktatási tevékenységének is. Ennek okán a virtuális kiállítás teljes, Tolna megyére vonatkozó anyagát településtől, személytől, egyéb iratképzőtől függetlenül egységesen a helytörténeti oktatásba bevonható dokumentumnak, a helytörténeti oktatás alapjának kell tekintenünk.

Tolna megye helytörténeti vonatkozású tartalmai a hét főbb csomóponton és a kisebb, integrált belső tartalmakon belül összesen 90

5 A kiállítás bemutatására a Digitális Témahét keretében, webináriumokon volt lehetősége a munkacsoport tagjainak. A webináriumok felvételei a Digitális Témahét honlapján érhetők el, valamint a PIM felületén már elérhetők a kiállításhoz rendelt online foglalkozások is.

6 Az intézmények közötti együttműködés lehetősége a TML esetében egyelőre nem más megyei levéltár, hanem a Wosinsky Mór Megyei Múzeum esetében merült fel, melynek apropóját a szekszárdi Vármegyeháza adja. A megyeházák építése a 18. században három hivatali feladat ellátására kezdődött: itt tartották a megyegyűléseket, őrizték a megye hivatalos iratait (vagyis ellátta a levéltári funkciót) és helyet biztosított a vármegye által elítélt rabok őrzésének. Jelenleg Szekszárdon a Béla király téri Vármegyeháza a három funkcióból már csak egynek, a levéltárnak ad helyet, ugyanakkor az épület felében a megyei múzeum kiállítóhelyei találhatók. A Béla király téren folytatott ásatások sem választhatók el a Vármegyeháza épületétől. Az elképzelések szerint megvalósuló virtuális kiállítás így két közgyűjtemény együttműködésében speciális helytörténeti anyag létrehozását tenné lehetővé, amely muzeális, régészeti és levéltári tartalmakat integrálna.

alkalommal jelennek meg. A Thinglink felülete változatos lehetőséget biztosít tartalmak beágyazására: beágyazható szöveges, képi tartalom, külső link, audio- és videofelvétel is. A belső tartalmak így rugalmasan alakíthatók, és különösen a külső linkek és videofelvételek beszúrásának segítségével sokszorosára tágítható az információszerzés virtuális tere. A Tolna megyei tartalom megjelenítése nem korlátozódott a szöveges és képi tartalomra (pl. a dokumentumok fotóira), ugyanakkor esetünkben videofelvétel felhasználására egy esetben van példa.[7] Az audioalapú információforrások esetében három lehetőség állt rendelkezésre: beépített, de opcionálisan használható az önálló posztok felolvastatásának lehetősége, amely a posztokra kattintva a jobb felső sarokban található hangszóró ikon segítségével indíthatunk. Ezen kívül önálló hangfájl létrehozására is van lehetőség, amelyet audioguide-ként alkalmazhatunk. A harmadik lehetőség a hanganyag kiállítási „tárgyként" való megjelenése[8] – a létrehozott virtuális kiállításban erre ebben az egy esetben van példa.

A Tolna megyei tartalmak bemutatása

A kiállítás tematikus egységeiben különböző típusú iratokkal találkozhat a látogató. Feltöltésre kerültek hivatalos dokumentumok (pl. követutasítás) és személyes dokumentumok (pl. naplórészletek, útlevél), nyomtatványok (pl. versek, plakátok, kotta). Intézményi virtuális kiállításra mutató link segítségével megnyitható újabb dokumentumok két esetben érhetők el. Két kisebb, önálló tematikus egység tekinthető közvetetten megyei tartalomnak: az Utazás virtuális teréből megnyíló Fiumei kormányzói palota, valamint a Játék otthon és útközben virtuális terek.[9]

A kiállítás Nemzetállam tematikus egységéből két megyei tartalom érhető el. Levéltári iratrészletünk a Lánchíd építésére vonatkozó támogató követutasítást tartalmazza átirat formájában, míg a Szépművészeti Múzeum Román Csarnokának Ozorai Piporól szóló részlete a vár virtuális bejárását lehetővé tevő film linkjét tartalmazza.

Az Utazás tematikus egysége szerteágazó és információgazdag. A kiállításrészt létrehozó együttműködő munkatársak célja az volt, hogy bemutassák a 19. századi utazások célját (tudásszerzés, ismerkedés más kultúrákkal stb.),[10] egy-egy érdekes utazást, személyiséget vagy utazáshoz elengedhetetlen kelléket. Így került a tematikus egységbe útlevél, úti íróasztal, valamint társasjáték.

Külön tematikus alegység a Tolna megyei Bartal család kézzel festett táblája. Mivel a tábla rendeltetése ismeretlen, ezért a kiállítás koncepciójába ennek az ismerethiánynak a segítségével illesztettük be. A táblával foglalkozó levéltárosok játéktábla-koncepcióját részben elfogadva társasjáték készült a táblához. A társasjáték elemeit olyan fikciós eseményekkel alkottuk meg, amelyek valószínűsíthetően előfordultak a 19. századi hivatali, társasági vagy családi életben (pl. bál, utazás, hivatalos ügyek intézése, a Védegylet szerepe, pártfogás kérése, haláleset, stb.). Felhasználtuk Csapó Ida naplórészletét is, amelyben a Mikszáth Kálmán által megírt Különös házasság történetéhez kísértetiesen hasonlító esetet ír le, illetve Csapó Ida életének egyes epizódjait is (hódoló zenedarabok). A tábla rejtélyes részének számító, hónapos beosztású, kereszttel és babérkoszorúval díszített mezőt egy kérdés segítségével

7 A videofelvétel valójában az ozorai várról készült virtuális séta.

8 Ez egy esetben, a fiumei kormányzói palota felületén beágyazott hangjegy ikonra kattintva nyílik meg. Az itt meghallgatható zenemű kottája Csapó Ida személyes iratai között található, melyet az Isaszegi induló dallamára komponált Aloys Uibelhack, feltételezhetően 1837–1845 között (Dr. Friedrich Anzenberger osztrák zenekutató közlése alapján). Az induló Bérces Emese zenetanár előadásában hallható.

9 A fiumei kormányzói palota esetében a virtuális tér anyagát Nemeskéri Kiss Pálné Tagyosi Csapó Ida naplója adja. Csapó Ida az elismert reformkori politikus, gazdasági szakember, Csapó Dániel Tolna megyei alispán lánya volt. Csapó Ida férje 1837–1848 között töltötte be Fiume kormányzójának posztját.
A Játék otthon és útközben virtuális tér alapját a Bartal család anyagában található, 19. századi, papír alapon vízfestékkel kézzel festett tábla adja. A félbehajtható, nagyméretű tábla rendeltetése leírás híján ismeretlen: a miniatűr számozott képek alapján társasjáték, más vélemények szerint jövendőmondó tábla lehetett. A táblán egyértelműen Tolna megyei kapcsolat nem fedezhető fel, helytörténeti vonatkozását a faddi földbirtokos Bartal család adja.

10 Az utazás tematikája más kiállításrészben is előkerül: az Után részben Kossuth Lajos és a Perczel fivérek utazásaival kapcsolatos tartalomrészek is megtalálhatók.

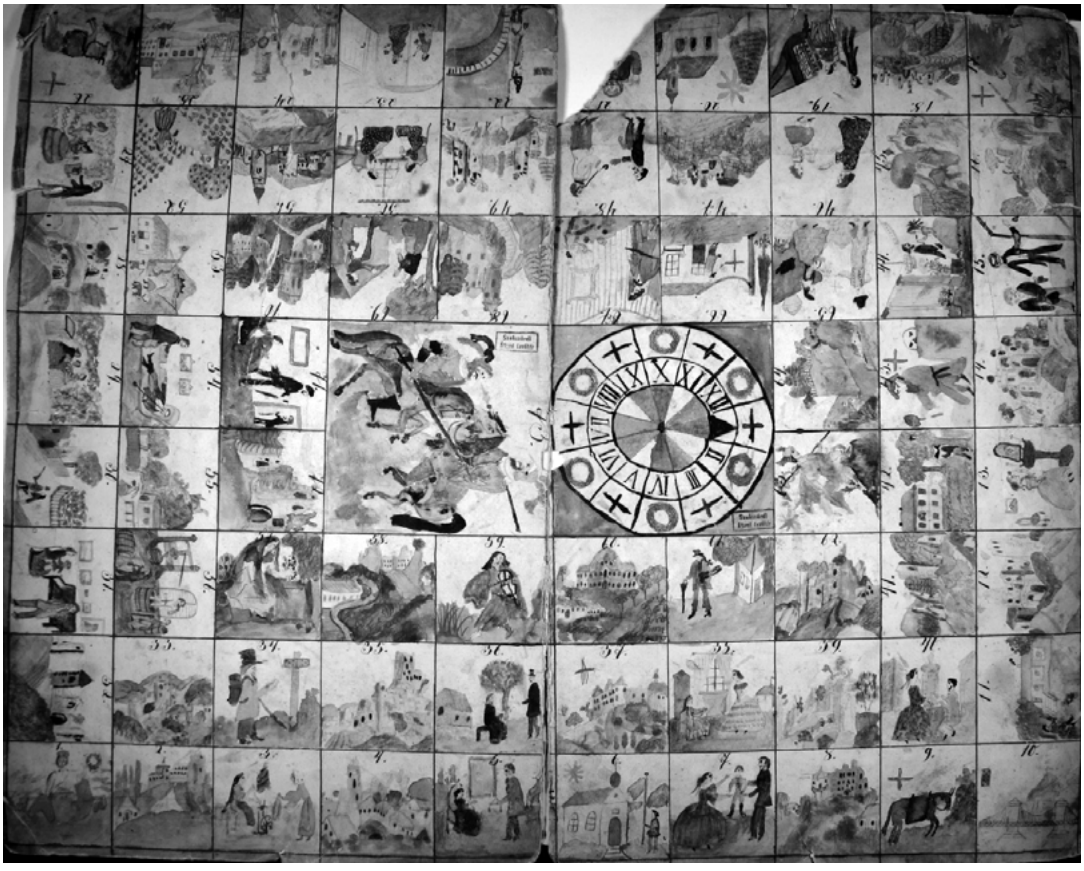

3. ábra
A festett tábla fotója

tettük továbbgondolásra érdemessé. Ugyanakkor reflektálva arra is, hogy a 19. században nagy hagyománya volt a rendszeres naplóírásnak, a tábla elemeit képregényként is megjelenítettük, lehetőséget teremtve arra, hogy az érdeklődő diákok fiktív naplóbejegyzésekkel történetet írjanak a kiinduló táblához.

Az Utazás témakörén belül a másik Tolna megyéhez kapcsolódó alegység a Fiumei kormányzói palota címet kapta. A helytörténeti oktatással való kapcsolatot a kormányzóné személye, Tagyosi Csapó Ida (1807–1956) adja. Csapó Ida rendszertelenül ugyan, de vezetett naplót. A naplót örököse, Csapó Vilmos rendezte sajtó alá, és adatta ki. A kiállításegység ezen a naplón alapszik. Mivel a túl sok, ikonként megjelenített tartalom zsúfolttá tette volna a már nem létező kormányzói palotáról készült képet, ezért a napló bizonyos tartalmai a Padlet segítségével Csapó Ida biográfiájának elemeit tartalmazó külön felületre kerültek.[11] A fiumei kormányzói palotához válogatott tartalmak között három különlegesség emelendő ki: a személyes anyag részét képezi az az öt darab selyemkendő, amelyet Csapó Ida és férje, Nemeskéri Kiss Pál kapott a hivatali ideje alatt. A selyemkendőket névnapra, beiktatásokra készítették olasz nyelven írt hódoló verseket nyomtatva rá. Egy másik különlegesség a személyes anyag tartalmát képező kottagyűjtemény, melynek szerzői a Fiumében állomásozó katonai alakulatok karmesterei voltak: Alois Üebelhack és Friedrich Eberl. A karmesterek működésének idejét

11 Az i jelzetű ikon segítségével a Padlet alkalmazáson belül lehetőség van különféle tartalmak rendszerezésére. Csapó Ida életével kapcsolatban itt kapott helyet a szüleire, férjére, valamint férje unokaöccsére, Nemeskéri Kiss Miklósra vonatkozó tartalomegység is. Szintén itt lehet olvasni a középbirtokos nemesség öltözködésével, a Csapó család neveléshez, oktatáshoz fűződő viszonyáról, a Csapó Ida által kormányzónéként fogadott személyekről, valamint meghallgatható egy bejegyzés egy 1838-as földrengésről és következményeiről és a Mikszáth-regényt idéző történetről.

4. ábra
A fiumei kormányzói palota a kiállításban

csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani, személyükről az érintett osztrák levéltárakban sincs adat. Ugyanakkor a zenei kapcsolat a hangjegy ikonra kattintva sokaknak ismerős lehet: Üebelhack egyértelműen ismerte az 1836-ban Josef Gungl által szerzett indulót, amely 1849 után Isaszegi induló néven lett ismert zenedarab. Érdekes helyzeteket is bemutatnak a további tartalmak: Széchenyi és Kossuth váratlan összetalálkozása Fiumében még a rutinos vendéglátó, Csapó Ida számára is tartogatott kínos perceket, mint ahogy XVI. Lajos és Marie Antoinette lányánál, Mária Terézia Sarolta hercegnőnél tett látogatás is. Kínosnak kevésbé, inkább kissé terhesnek érezhető a II. Frigyes Ágost álnéven tett látogatása, mely miatt a kormányzó elfoglaltságai is megsűrűsödtek. Az utazóknak azonban nem mindig volt szerencséje: a naplóíró megemlékezik arról a megvert angol lordról is, akit fiával együtt a börtönből kellett kimenekítenie a kormányzónak. Csapó Ida egy technikatörténeti különlegességet is megemlít: az idős barátjától, Fermi gróftól kapott daguerrotípiáról is írt naplójában.

A felületen egyértelműen Tolna megyéhez egyetlen tartalom köthető, egy 1832. évi báli meghívó a Sztankoványszky család iratanyagából. Csapó Ida személyes anyagai között ilyen hasonló meghívó sajnos nem maradt fent, de valószínűsíthetően élete bővelkedett ezekben a társasági eseményekben is. Mindezek ellenére a napló és felület tartalmainak segítségével részletes kép bontakozik ki egy középnemesi család nőtagjáról, akiknek férje magas pozíciót töltött be, és aki igyekezett férje társadalmi rangjának magatartásával és tevékenységével is megfelelni.

Csapó Ida életének részletei azonban nem korlátozódnak csak a fentebb említett kiállításrészletre. Rendre visszaköszönnek más felületeken is. A Károlyi-palota felületén rövid bejegyzés szól arról, hogy a szabadságharc bukását követően gyanúba keveredett férjét milyen módon próbálja megmenteni Haynautól. A naplórészlet jól érzékelteti azt a korabeli helyzetet, amikor az egyébként feltétlen királyhű család egy lázadó rokon miatt kerül a kegyvesztettség állapotába, és ezt megelőzendő minden kapcsolatukat bevetik a megmenekülés érdekében.

A Nemzetiségek kiállításrész kiváló felülete lett a 18. századi betelepítések következtében létrejövő Schwäbische Türkei-nak is nevezett, baranyai-tolnai terület bemutatására. A bejegyzés nem a betelepítés történetére koncentrál, helyette a TML kiállításának installációrészletét felhasználva, a honvédek

névsorán keresztül érzékelteti, hogy a magyar történelem egyik legjelentősebb eseménysorozatában nemcsak magyarok, de németek (svábok), rácok és zsidók harcoltak vállvetve. Tették mindezt úgy is, hogy több nemzetiség is ebben az időben indítja meg harcát kisebbségi jogainak elismertetésére, vagy támogatja egyértelműen az udvar törekvéseit a magyar elképzelésekkel szemben.

A Kommunikáció kiállításrész létrehozását az a cél vezette, hogy bemutatható legyen a 19. század maitól eltérő, de mégis hasonlító mechanizmusa. E részben egyaránt található példa hivatalos és magánjellegű kommunikációra is. A Tolna megyei tartalmak többségükben hivatalos jellegűek, a továbbiakban ezek bemutatása történik meg.

A 19. században a hivatalos minőségben megjelenő kommunikátor számára egyértelmű volt, hogy az információkat magyar nyelven kívül németül (esetleg valamely szláv nyelven vagy románul) is közölni kellett. Ennek csak részben volt oka a kormányzat által használt nyelv, sok helyütt a nemzetiségek nem, vagy csak kevéssé beszélték a magyar vagy a német nyelvet. Erre találhat példát az érdeklődő a TML 1848–1849-es eseményeit feldolgozó kiállításának virtuális részében, ahol az ozorai csatáról magyar-német kétnyelvű, valamint a világosi fegyverletételről német nyelvű plakát[12] olvasható. A plakáttépkedők ellen Dőry Gábor királyi biztos írt szigorú levelet, ugyanakkor nehezményezte, hogy a Debrecenbe költözött magyar kormány röplapjait, folyóiratait a vármegye hivatalnokai csak lassan tudják begyűjteni.

Sajátos kommunikációs szituációt mutat művészet és politikum határán Mehrwert Ignác Örömódája, amely március 25-én került ki a szegzárdi (sic!) nyomdából. A költemény egyszerre reflektál a március 15-i pest-budai eseményekre, arra a történelmi pillanatra, amikor a haladó gondolkodású Bezerédj István, aki az országban elsőként vállalta az önkéntes adózást és a konzervatív gondolkodású, de nagy tiszteletnek örvendő reálpolitikus Augusz Antal kézfogásával biztosította a spontán népgyűléssé duzzadt megyegyűlést a reformpárti és konzervatív erők együttműködéséről.[13]

A kiállítás központja a Március 15. virtuális rész, amelyhez szintén Csapó Ida naplója segítségével kapcsolódik a megye. A március 15-i események kapcsán ritkán lehet elragadtatott véleményeken kívül mást is megismerni, ezért érdemes a naplóíró nem kifejezetten lelkes bejegyzését elolvasni.[14]

A felületről elérhető másik három bejegyzés nem közvetlenül a március 15-i eseményekhez kapcsolódik. A Magyar Játékszínhez ismételten Csapó Ida naplóbejegyzése társul: számára teljesen természetes volt nemcsak az utazás, de a (német nyelvű) színházi előadások látogatása is. Egy bécsi előadást és Johann Nepomuk Nestroyt méltatott egy 1844-ben kelt bejegyzésében. A színházi élet szerves része a mában a Deutsche Bühne Ungarn (DBU – Magyarországi Német Színház), szintén önálló posztot kapott. Különlegességét az adja, hogy ez Tolna megye egyetlen állandó, és az ország egyetlen német nyelvű színháza.

A Landerer Nyomda épületéhez, a Szabad Sajtó virtuális térrészben kapcsolódik a TML egy másik dokumentuma: a Kiss Mihály által 1844-ben szerkesztett és itt kinyomtatott Magyar ujdon szavak tára. A poszthoz a Wordwall.net oldalán egy rövid kvíz kapcsolódik, amely a szótár néhány érdekes szavát tartalmazza.

Végül a virtuális terek záró „szobájában", amely az Után elnevezést kapta, azt szerettük volna megmutatni, hogy az 1848–1949-es események megítélése, az eseményeket alakító, vagy azokban résztvevő emberek sorsa hogy alakult a későbbiekben, akár napjainkig is. A tér a koncepció alapján négyes osztású: egy oldalon szerepelnek azok a személyek, akik a szabadságharc leverését követően nem emigráltak, hanem igyekeztek élni tovább mindennapjaikat. Ilyen család volt a népes Perczel család is, amelynek tagjai, bár politikailag nem álltak mindig egy oldalon, 1849-et követően is igyekeztek támogatni egymást.[15]

Az életüket a szabadságharcért áldozó mártírok falrésze nemcsak az Aradon kivégzettekre emlékszik: igyekszik emléket állítani néhány elfeledett hősnek is. A létrehozott virtuális tér lehetőséget ad arra is, hogy megmutassa azt a

12 A plakát jelentősége a 19. században a mainál jóval nagyobb volt: gyakorlatilag a kisbíró és a folyóirat helyett vidéken ez volt a hivatalos (közérdekű) tájékoztatás szinte egyedüli forrása.

13 Ez a mozzanat valóban történelmi jelentőségű volt a megye életében, különösen annak fényében, hogy a reformkor bővelkedett a kétes tisztaságú, és időnként tettlegességig fajuló korteshadjáratokban.

14 Tovább árnyalja a képet, hogy mind a Csapó-családban, mind a Nemeskéri-családban voltak hagyományai a konzervatív és a haladó gondolkodásnak is.

15 A Perczelek mellett a Maradtak falon Arany János, Görgei Artúr és Szendrey Júlia életének egy-egy epizódja kerül ismertetésre.

kegyetlen logikát, amely az „in effigie" kivégzésekhez kapcsolódik.[16]

A tér harmadik oldala az emigráns magyarok életével foglalkozik.[17] Az emigráns (majd hazatérő) magyarok közül a bonyhádi Perczel Miklós élete különösen kalandos: ezt szintén egy, a Padlet felületén elkészített időszalagon lehet nyomon követni 1849-től 1904-ben bekövetkezett haláláig.

A virtuális tér negyedik oldala sajátos kitekintés a 20. század második felére és napjainkra. Szándéka szerint megmutatja azokat a módokat, amelyekkel az utókor nemcsak emlékművek, beszédek vagy történeti munkák megalkotásával igyekszik emlékezni a múlt eseményeire. Ez az emlékezet gyakran művészeti alkotásokban jelenik meg, de az 1848–1849-es események az utóbbi évtizedben egyre több embert vonzottak a katonai hagyományőrzők közé is. Ezért kaphatott helyet a tárlatban a Perczel Miklós Nemzetőr Bandérium Hagyományőrző Egyesületéről készült fotó is.[18]

Összegzés, kitekintés

A virtuális kiállítás kilencven bejegyzésben mutat be Tolna megyéhez köthető tartalmat: hivatalos és magániratot, kéziratot és nyomtatványt, könyvet, irodalmi és képzőművészeti alkotást, egyéb szervezetet, dokumentumhoz kötődő játékot, feladatot. Ez a kiállítás nem tette lehetővé – eredetileg nem is volt célja – a konkrét helytörténeti tudás rendszerezését, de az elkészített posztok iskolai felhasználás során hozzájárulnak a helytörténeti tudás bővítéséhez: megmutatják, hogy azok az országos események, amelyek az általános és középiskolás tankönyvekben megjelennek, sok szállal kötődnek Tolna megye korabeli életéhez.

Célja volt viszont a kiállításnak hogy újabb együttműködések létrehozására inspirálja a résztvevőket. A Thinglink felülete alkalmasnak tűnik olyan virtuális kiállítások, séták megtervezésére, amely konkrét helytörténeti tartalmak integrálására irányul.[19] A kiállítás oktatási felhasználását, új kiállítások létrehozását inspirálja a Digitális Témahét szervezői által koordinált Közgyűjteményi webináriumok pedagógusoknak[20] című sorozat, amelyben a kiállítás létrehozói számolnak be tapasztalataikról, mutatják be a speciális közgyűjteményi tartalmaik mellett ezt az eddig egyedülálló kiállítást.[21]

A kiállításhoz kapcsolódó promóciós tevékenység része volt továbbá egy online kiadvány, amely a közgyűjtemények virtuális kiállításban is megjelenített tartalmaiból ad ízelítőt, ezúttal a pedagógusoknak.[22] A 78 oldalas kiadvány célja, hogy a közgyűjtemények szolgáltatásainak bemutatásával hatékonyan segítsék a pedagógusokat a megfelelő tartalmak keresésében. A tartalomleírás mellett ezért helyett kapott a korosztályi besorolás, fejleszthető kompetenciaterületek, elérési lehetőségek, valamint kapcsolható online alkalmazások és keresőkifejezések. Az elkészült metaadatbázis a Magyarországi Közgyűjteményi Digitalizációs Stratégia (MKDS) és a Digitális Oktatási Stratégia (DOS) célkitűzései alapján jött létre. A kiadvány szakmai támogatását a PIM Digitális Bölcsészeti Központja és a Digitális Pedagógiai Módszertani Központ (DPMK) végezte.

A kiállítások egyik fontos mérőszáma a látogatottság. A Kapocs esetében nem lehet elkülöníteni intézményi tartalmak szerint az oldal nézettségét, de a kiállítás 2020. szeptemberi nyilvánossá tétele

16 A köztudatba gróf Andrássy Gyulával kapcsolatban vonult be a tény, hogy 1849-ben távollétében halálra ítélték és felakasztották. Így válhatott a párizsi szalonok „szép akasztottjává". Az kevésbé ismert tény, hogy jelképesen kivégezték pl. a tolna megyei Perczel-fivéreket is, akiknek családi története és családi kapcsolatai behálózzák a kiállítás ezen részét.

17 Őket is két csoportba sorolhatjuk: akik nem térnek vissza Magyarországra (Bem, Kossuth), és akik a kiegyezést követően hazatérek (Klapka, Perczel-fivérek).

18 Bár az általános és középiskolai történelemoktatásban inkább Perczel Mór neve szokott elhangozni az ozorai csata kapcsán, kettejük közül mégis a kevésbé ismert, de az amerikai polgárháborúban is érdemeket szerzett, higgadt politikus, Perczel Miklós lett a bandérium névadója.

19 A múzeummal történő együttműködés mellett örvendetes lenne kisebb települések pl. Tengelic helytörténeti örökségét is levéltári forrásokkal kiegészítve virtuális kiállításként feldolgozni, de Csonka Laura is jelezte, hogy tervez helytörténeti sétákat a Thinglink felületére.

20 https://digitalistemahet.hu/hir/koezgyujtemenyi-webinariumok-pedagogusoknak – az előadások felvételei az oldalon letölthetők.

21 A kiállítás létrejöttében a következő munkatársaknak volt szerepe: Petőfi Irodalmi Múzeum: Czékmány Anna, Kádár Anna, Sóki Diána, Kodolányi Judit, Magyar Nemzeti Galéria: Sepsey Zsófia, Szépművészeti Múzeum: Kovács Vera, Magyar Nemzeti Múzeum: Gáva Szabina, Országos Széchényi Könyvtár: Andrási Erika, Sudár Annamária.

22 https://issuu.com/petofiirodalmimuzeum/docs/kapocs

óta hatezernél többen kattintottak a kiállításra.[23] A legnépszerűbb tartalmak az Utazás és Után (3000 és majdnem 2300 megtekintés). A Nemzetiségek és Kommunikáció témaköre 520 és 400 körüli megtekintésnél, az Ozorai Pipo, fiumei kormányzói palota és a társasjáték felülete 2-300 alkalmas megtekintésnél jár. Az adatok alapján úgy látszik, erőteljes az eltolódás a populárisabb témák felé – az azonban nem derül ki az adatokból, hogy mekkora szerepe van a látogatottságban a webináriumoknak és a már megtartott, fókuszált online foglalkozásoknak. Máris jól látszik, hogy minél mélyebben ágyazódik be egy résztéma, annál valószínűbb, hogy csökken az általános elérése.

Mindent összevetve elmondható, hogy ha a virtuális kiállítás látogatóit ugyanolyan látogatóknak vesszük, mintha személyes találkozás alkalmával látogattak volna levéltárunkba, akkor elmondható, hogy a virtuális kiállítás mint levéltár-pedagógiai és helytörténetoktatási tevékenység legalább 200 fő olyan látogatót jelentett, akiket megyei tartalmainkkal közvetve tudtunk elérni.[24] A felhasznált alkalmazásokkal (Wordwall, Padlet, LearningApps, stb.), a kritikai gondolkodást és kreativitást igénylő feladatok felkínálásával, az oktatási tevékenységet orientáló és segítő kiadványokkal, webináriumok, online foglalkozások ajánlásával a digitális térben sikeresebben célozhatjuk meg azokat az oktatási intézményeket, az ott dolgozó pedagógusokat, akik eddig a fentebb taglalt okok miatt nem vállalkoztak levéltári látogatás szervezésére, és növelhetjük azok elköteleződését is, akik eddig is rendszeresen vették igénybe a levéltár közművelődési-oktatási szolgáltatásait.

Felhasznált szakirodalom

G. Tóth Ilona 1988 A Magyar Levéltárosok Egyesületének rendezvényei – Helytörténet és levéltár – Szeged. *Levéltári Szemle* 38/4:104-106. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_38_1988/?pg=350&layout=s&query=1988%2F4

Kaczián János 2010 Általános iskolások szakköre a levéltárban. *Honismeret,* 136-138.

Körmendy Lajos szerk. 2009 *Levéltári kézikönyv*. Osiris, Budapest.

Szabolcs Ottó 2010 A helytörténet, a regionális történelem, valamint a nemzeti történelem viszonya és problémái az iskolai oktatásban. *Honismeret*, különszám, 54-56.

Vas Károly 2010 Helytörténeti anyag az általános iskolai történelemtanításban. *Honismeret*, különszám, 81-84.

A tanulmány megjelenését az
MTA Tantárgy-pedagógiai Kutatási Programja
támogatta.

23 2020.12.15-i adatok.

24 Ha feltételezzük, hogy a két legmagasabb látogatottsági számmal rendelkező virtuális térben minden egyes látogató rákattintott Tolna megyei tartalomra, akkor ez a szám a több ezres nagyságot is elérheti.